

Schmidt Mária: A diktatúrák természetér?

2014 augusztus 20. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

• [0](#)

értékelve

Még nincs

Mérték

Egyetlen Nobel-díjas írónk közelmúltunkkal kapcsolatos gondolatai, t?pontossággal megfogalmazott elemzései és a bel?lük levont következtetései alig-alig érik el a közbeszéd, a nyilvános viták szintjét.

„Az a civilizáció, amely nem mondja ki világosan az értékeit, vagy amely e kinyilvánított értékeket cserbenhagyja, az a pusztulás, a végelgyengülés útjára lép.”

Kertész Imre

A Sorsok Háza kiállításának munkálatai közben, a diktatúrák természetéről gondolkodva Kertész Imre két kötetét olvasgatom újra és újra. Az Európa nyomasztó öröksége 2008-ban jelent meg először, a Mentés másként. Feljegyzések 2001-2003 pedig 2011-ben, mindkettő a Magvetőnél. Kertész ezen írásaiban sűrítve jelenik meg a náci és kommunista totalitárius diktatúrák közös tapasztalata, mindaz, amit megélve és belülről tanulva gazdagabbá és érzékenyebbé tehet mindannyiunkat. Különös és alig megmagyarázható ugyanakkor, hogy egyetlen Nobel-díjas írónk közelmúltunkkal kapcsolatos gondolatai, tisztelettel megfogalmazott elemzései és a belőlük levont következtetései alig-alig érik el a közbeszéd, a nyilvános viták szintjét. Talán mert akik olvassák és értik, azok számára érvei és magyarázatai olyan meggyőzően érvelnek az azt a közös történelmi tapasztalatot, amit együtt szenvedtünk meg, hogy nem tartják szükségesnek a felszínt kapargató közéleti diskurzusokba való bekapcsolódást, akik pedig megteszik, azok nem olvassák Kertészt, nem ismerik érveit, nincs is idejük, hogy vele együtt, tisztelettel olvasva gondolkodjanak.

A kommunizmus természete

Kertész egyik kedvenc írója, példaképe, az 1960-ban autóbalesetben elhunyt Albert Camus kéziratban hátrahagyott önéletrajzi ihletésű regényét, Az első embert csak 1994-ben, 34 évvel később jelentették meg, arra hivatkozva, hogy félbemaradt művét ellenségei újabb támadási felületnek használhatnák ellene. Camus ugyanis halála előtt már jó ideje szinte teljesen elszigetelődött hazájában, amiért szembefordult a szocializmushívó, kommunizmust támogató francia baloldallal. Ezen az önként vállalt, de ettől semmivel sem kevésbé keserves kizártságon nemhogy nem enyhített, inkább csak súlyosbított Nobel-díja, amelyet három évvel halála előtt nyert el. A díj ellenfeleinek és támadóinak sorát most már irigyeivel is megsokszorozta. Nem számított bocsánatos hibának, hogy Camus világosan felismerte és leleplezte a kommunista diktatúra valódi természetét. Mint ahogy az sem, hogy kiállt az 1956-os magyar szabadságharc mellett.

Nem véletlen tehát az az írói és gondolkodói rokonság, ami Kertészt Camus-höz fűzi. Kertész 2002-ben kapott Nobel-díjat, ami az ő irigyei számát is megsokszorozta. „Soha életemben nem tapasztaltam még annyi aljasságot, mint amióta kihirdették a Nobel-díjamat”- írja.(1) Ugyanakkor a két diktatúráról vallott nézetei miatt esélye sem

lehetett arra, hogy a ballibek által uralt kánonba, a sztárolt írók, értelmiségiek körébe felvételt nyerhessen. „A magyar náci - akik közt számos zsidó akad - gyaláznak. Két hivatalos zsidó, egy Reich-Ranicki nevű lengyel-német, meg az Ausztriában lebzselő volt sztálinista Lendvai Pál kijelentette, hogy a Nobel-díjat nem nekem kellett volna megkapnom.”(2)

Kertész a kommunista diktatúra időszakában mindvégig kívülálló maradt, és így a rendszert alulról és kívülről vizsgálta, ugyanúgy, ahogy alulról és kívülről, és egyben üldözöttként élte meg a náci diktatúrát, mely sárga csillaggal jelölte meg, kiközösítette, Auschwitzba, majd Buchenwaldba deportálta. Írói életművét arra tette fel, hogy megértse és megértesse a két emberellenes diktatúra tapasztalataiból levonható tanulságokat. Ez szembement a „politikailag korrekteknek” a diktatúrák összehasonlíthatóságára vonatkozó tilalmával, és igencsak kényelmetlenül vált azon neofiták számára, akik a létező szocializmus összeomlását követően fedezték fel magukban a demokrácia iránti mély elkötelezettségüket. Az is szembefordította a fenti, magát meghatározónak tartó értelmiségi körökkel, hogy a diktatúra fenntartásában, igazolásában és megkérdésében játszott kitüntetett szerepüket pontosan látta, és nem volt hajlandó szó nélkül elsiklani felette. Tíz azok a diktatúrákat kiszolgáló „teoretikus értelmiségiek”, akik vakok maradtak a valósággal, illetve a tapasztalattal szemben, mert annyira foglyul ejtette őket az ideológiák világa, nem kaphattak felmentést. Kertész jól látja, hogy ezek az értelmiségiek kizárólag az ideológiáktól vezérelt, zárt társadalmakban érezték otthon magukat, ahol alkuk és kompromisszumok árán biztosíthatták elöljáróikat, kiváltságukat.

Kertész tehát nem állt be a diktatúrákat kiszolgálók és igazolók kórusába, Camus-höz hasonlóan ő is az önkéntes, de igencsak megszenvedett szellemi száműzetést választotta, aminek következtében elszigeteltségben élte le élete nagy részét. Különösen fájdalmasá vált ez számára a kommunizmus összeomlása után, hiszen továbbra is azok az értelmiségiek uralták a közbeszédet, akik vele ellentétben a diktatúra zárt világának megszűnését összeomlásként élték meg, míg ő igazi felszabadulásként. Tudásuk, amellyel a zárt társadalomban eligazodtak, túléltek, karriert csináltak, a szabad világban semmit sem ért többé. Fölöslegessé váltak, elbizonytalanodtak, ezért agresszívvá és gyűlölködővé váltak. „Idegenem egy merőben új helyzetben, mely csupa racionális válaszokat és tetteket igényel? kihívásokat intézett hozzánk.”(3)

Értelmiségi társutasok

Érthető, hogy a pártállam értelmiségi kiszolgálói közül azok, akik az ügynöki szerepüket sem riadtak vissza, arra tettek kísérletet, hogy elmaszatolják a határt a diktatúra kiszolgálói és ellenfelei között, és diszkreditálják azokat, akik megőrizték tisztességüket. „A titkosrendőrségi zsidó mindig haragszik rám, mert azt hiszi, hogy ő megfizette a túlélés árát - titkosrendőri lett -, a sorstársai üldözöttek -, miközben létezett egy más módja is a túlélésnek, a tisztaság, s a tisztáknak ezért sohasem bocsát meg.”(4) Ettől az értelmiségi elítéléstől tehát Kertész a szabaddá vált országban sem számíthatott elismertségre, megbecsülésre, ezért megpróbálkozott azzal, hogy külföldre menjen, ahol „szeretik”. Közben persze pontosan tudta, hogy vendéglátói érdeklődése és „szeretete” a vendégnek szól, és csak addig tart, amíg a befogadó ország belügyeitől tisztes távolságot tart. Miért is ne tette volna? Hiszen minél nagyobbá vált az otthon szeretetlensége miatti megbántottsága és sértettsége, mellőzöttségének és meg nem értettségének elviselhetetlensége, annál fontosabbá vált a külvilág megtisztelő figyelme. Míg Kertészben, aki mindig kínosan ügyelt arra, hogy helyzetét és szerepét tisztán lássa, egy ponton felmerült a kérdés: vajon a sok elismerés és gesztus kizárólag neki, az írónak szól, vagy esetleg hátsó, politikai megfontolások is szerepet játszanak benne? És bármennyire is minden alapot nélkülöz? és indokolatlan volt ez a kétely, döntése már a kérdésfelvetése pillanatában megszületett. Haza kellett jönnie. Sőt, ki kellett mondania azt is, hogy nem hajlandó „holokausztbohóccá” válni:

„Zeit: Az utóbbi két évtizedben úgy tünik fel, mint a német emlékezéskultúra hátsó, ünnepek népszerű szónoka, ünnepelt Auschwitz-túlélő. Most pedig azt tudja meg a világ a naplójából: egész idő alatt „holokausztbohócnak” érezte magát.

Kertész: Errefelé tartunk.

Zeit: Úgy érzi, hogy az emlékezés Németországban valamiféle holokausztbiznisz irányába ment el egy kicsit?

Kertész: Nem kicsit, teljesen.”(5)

A holokausztról

Kertésznek igaza van abban, hogy a magyar közéletet évek óta tematizáló holokauszttal kapcsolatos

közbeszédben „soha semmilyen kontextusban nem említene, nem hivatkoznak mondataimra, mintha sohasem írtam volna a tárgyról, mintha nem is léteznék. Nemlétezésre ítélnék, s itt első sorban zsidó és liberális szerzőkről van szó.”(6) „Magyarországon lehetséges a Holokausztról beszélni, sőt a Holokauszt művészetéről is, anélkül, hogy közben megemlítenék a nevemet. Mintha soha semmit nem végeztem volna e tárgyban. Mi a bajuk velem? Egy: a személyes gyűlölet meg az irigység. Kettő: radikális gondolkodásmódom. Három: hogy tapasztalatokkal rendelkezem, nekem nem lehet hazudni: ott voltam, s üzletileg ezt szerfelett károsnak vélheti a Holokauszthazudozók ifjabb, szerfölött tehetségtelen, ám annál becsvágyóbb generációja, amely a szentimentalizmusból, az asszimilációs diktatúrából meg az üzleti haszonszerzésből indul ki.”(7)

Kertész mellőzése a holokausztról való közbeszédből arra vezethető vissza, hogy az író a holokauszt megtapasztalásából az egyetemeset keresi, a közbeszédet uraló „megmondóemberek” azonban a partikulárishoz ragaszkodnak. „A Holocaustnak elnevezett kérdéskört én sohasem próbáltam holmi németek és zsidók közti feloldhatatlan konfliktusnak tekinteni; sohasem hittem, hogy a zsidó szenvedéstörténet legújabb fejezete, amely logikusan követi a korábbi próbatételeket; sohasem láttam az úgynevezett történelem egyszerű kisiklásának, a korábbiaknál nagyobb szabású pogromnak, a zsidó állam létrejötte előfeltételének. A Holocaustban én az emberi állapotot ismertem fel, a nagy kaland végállomását, ahová kétezzer éves etikai és morális kultúrája után az európai ember eljutott.”(8)

„Nem az a lényeg, ami a zsidókkal esett meg, az a lényeg, ami az európai értékekkel történt” - vallja.(9) Abban is más utat jár, hogy szerinte „a holokauszt nem szétválaszt, hanem egyesít, mert mindinkább kiviláglik az élmény egyetemessége”.(10) A holokausztról harsogók ugyanakkor hetven év távlatából is arra fókuszálnak, ami elválaszt, ami szembeállít. Elvitatják az unokák, dédunokák jogát arra, hogy ne tettesek és áldozatok leszármazottait lássák egymásban, hanem honfitársakat, testvéreket. Kertész a holokauszt értékeremtő képességéről beszél, és a közös gyász lehetetlenségéről. „Érték a holokauszt, mert felmérhetetlen szenvedések révén felmérhetetlen tudáshoz vezetett; és ezáltal felmérhetetlen erkölcsi tartalék rejlik benne” - írja.(11) Miután mára a „zsidókérdés Európa lelkiismereti kérdése lett, Európa és a holokauszt, a holokauszt és az európai tudat valahogy összefügg”.(12) Ebben az európai tudatban Auschwitz egyetemes példázattá vált, „rátépett a maradandóság pecsétje; amely pusztá nevébe foglalta a náci koncentrációs táborok teljes világát, az egyetemes szellem előlötti megrendülését, és amelynek mitikussá emelt színterét fenn kell tartani, hogy a zarándokok meglátogathassák”.(13) Majd arra a következtetésre jut, hogy „Auschwitz és ami hozzá tartozik (de most már mi nem tartozik hozzá?) az európai ember legnagyobb traumája a kereszt óta, bár talán évtizedek vagy századok kellene, amíg majd ráeszmélnek.”(14)

A Gulagról

„A nácikat túl kellett élni. A bolsevizmus idején semmi remény nem mutatkozott a túlélésre; a rendszer nem úgy nézett ki, mint amely véget ér. De létezését sosem fogadtam el. Nem illeszkedtem be gondolatvilágába, nem beszéltem a nyelvét, nem rendezkedtem be arra, amit normális életnek neveznek.”(15) Kertész erkölcsi megfontolásból nem paktált le a kommunista rendszerrel, mely tagadta az erkölcsöt. Kívülállása ezúttal saját döntése volt, nem üldözési kényszerítették bele, születése okán. Gyermek sem volt már, mint amikor kiközösítették és deportálták. Döntését felnőttek fejjel, következményeit vállalva hozta meg. „Ezúttal tehát nem gyerekként, hanem felnőttek fejjel figyelhettem meg, hogyan működik egy diktatúra. Láttam, hogyan tagadtatják meg egy néppel az eszményeit, láttam az alkalmazkodás kezdeti, óvatos taglejtéseit, megértettem, hogy a remény a gonosz instrumentuma, s hogy a kanti kategorikus imperatívusz, az etikum az önfenntartás hajlékony szolgálóleánya csupán.”(16)

A két diktatúra számára ugyanannak az emberellenes, elfogadhatatlan elnyomásnak a megnyilvánulásává vált. Ebből csak 1956 élménye, a szabadság melletti önfeledt, nemzetegyesítő kiállás pillanata emelkedett ki. Az azt megelőző és követő évtizedek szabadsághiányos világa választás elé állította őt is, ahogy mindenki más. „Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válasszatok!” Nem választhatott másként. Auschwitz és Buchenwald egykori lágerlakójaként nem válhatott újra, méghozzá önként rabbá. Meg kellett és meg is őrizte a szabadságát. Az egyetlen bejárható utat választotta tehát: a belső emigrációt. „Az undor, a depresszió, amire reggelente felébredtem, rögtön bevezetett a világba, amelyet ábrázolni kívántam. Fel kellett ismernem, hogy a totalitarizmus logikáját nyögő embert egy másik totalitarizmusban ábrázolom, s ez kétségkívül szuggesztív médiává tette a nyelvet, amelyen a regényemet írtam. Teljes őszinteséggel felmérve akkori helyzetemet, nem tudom, hogy Nyugaton, egy szabad társadalomban, képes lettem volna-e megírni ugyanazt a regényt, amelyet ma a Sorstalanság címen ismer a világ, és a Svéd Akadémia legmagasabb elismerésében részesül... Külön öröm számomra, hogy ezeket a gondolatokat az anyanyelvemen, magyarul mondhatom el. Budapesten születtem, egy zsidó családban, amelynek anyai ága az erdélyi Kolozsvárról, az apai pedig a Balaton-vidék délnyugati sarkából

származik. Nagyszüleim még gyertyát gyújtottak a Sabbat beálltakor, péntek este, de nevüket már magyarosították, és természetes volt számukra, hogy a zsidóságot a vallásuknak, a hazájuknak pedig Magyarországot tekinték. Anyai nagyszüleim a Holocaustban lelték halálukat, apai nagyszüleimet a Rákosi-féle kommunista hatalom pusztította el, amikor a zsidó aggodalmak házáat Budapestről az ország északi határvidékére kitelepítették. Úgy érzem, hogy e rövid családtörténet mintegy magában foglalja és szimbolizálja az ország legújabb kori szenvedéstörténetét. Engem mindez arra tanít, hogy a gyászban nemcsak keserűség, de rendkívüli erkölcsi tartalék is rejlik. Zsidónak lenni: szerintem ez ma újra első sorban erkölcsi feladat. Ha a Holocaust mára kultúrát teremtett - mint ahogy ez tagadhatatlanul megtörtént -, célja csakis az lehet, hogy a jöveteletlen realitás a szellem útján megszülessen a jövetelet: a katarzist. Ez a vágyam inspirált mindent, amit valaha is létrehoztam.”(17)

A két, egymással hol szövetségben, hol ellenségként a XX. századot megpróbáló totális diktatúra Kertész számára azonos tapasztalatokat nyújtott. „Az egyik megváltóként jelenik meg, és köntöse alatt az ördög lapul; a másik sátánnak öltözik, és az is” - szögezte le.(18) Ehhez a tapasztalathoz hozzátartozott az is, ahogy a kommunista diktatúra a holokauszt emlékezetével bánk. Hiszen nem lehet, hogy beszélni lehessen róla, ahogy a zsidóságnak a nácik általi üldözöttségéről és szenvedéséről sem. „Én soha nem hallottam még elfogadható magyarázatot arra, hogy a szovjet rendszer és társult diktatúrái miért nem tértek el a Holokausztnak úgyszólván még a pusztaság tudatától sem. Hogy a sztálini diktatúra miért azonosította magát ebben a kérdésben - is - a náci totalitarizmussal, az túl nyilvánvalónak látszik ahhoz, hogy magyarázatot keressenek rá. Sztálin ezzel mintegy fenntartotta a maga számára a népi jogát: nem akarta, hogy birodalmában még netán rokonszenv ébredjen a későbbi esetleges áldozatok iránt.”(19)

A két totális diktatúra összehasonlítása az alapvetően közös vonások felismerésére juttatja el Kertészt, még ha természetesen nem hagyja is figyelmen kívül azt a „differentia specifica”-t, amit a náci holokauszt „kultúrateremtő” ereje jelent. A kérdés nyitott, hogy képesek vagyunk-e, leszünk-e a Gulagot is ugyanígy beépíteni az életünkbe, az emberi létezésbe? szóló „elbeszélés” szellemébe. Mindent összegezve mégsem juthat más következtetésre, mint arra, hogy „az emberi létbe való számvetés, a gyötrelmek, az éhezések, a rabmunka, a kínhalál Recskén is ugyanolyan, mint Dachauban, és Kolima sem különbözik e tekintetben Mauthausentől... A szenvedésre nincsen mérce, az igazságtalanságnak nincsen fokmérője. A Gulagot is, a náci táborhálózatot is egyazon célra hozták létre, és hogy céljukat betöltötték, arról az áldozatok milliói tanúskodnak” - érvel.(20)

A 85 éves Kertész Imre szabad ember. Az maradt mindkét emberellenes totális diktatúra alatt, mindkettő ellenére, ellenében. És az ma is.

Az Isten áldja meg.

Az írás a Heti Válasz augusztus 14-i lapszámában is megjelent.

Lábjegyzetek:

- (1) Mentés, 184. o.
- (2) Mentés, 182. o.
- (3) Európa, 126-127. o.
- (4) Mentés, 179. o.
- (5) http://nol.hu/kultura/a_teljes_kerteszhinterju_holokausztbohoc_voltam_-1412999
- (6) Mentés, 45. o.
- (7) Mentés, 61. o.
- (8) Beszéd Stockholmban a Nobel-díj átvételekor, <http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kerteszh.htm>
- (9) Mentés, 64. o.
- (10) Európa, 59. o.
- (11) Európa, 84. o.
- (12) Európa, 49. és 59. o.
- (13) Európa, 43. o.
- (14) Európa, 91. o.
- (15) Mentés, 85. o.
- (16) Beszéd Stockholmban, <http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kerteszh.htm>
- (17) Beszéd Stockholmban <http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kerteszh.htm>
- (18) Európa, 46. o.
- (19) Európa, 39., 57. o.
- (20) Európa, 52. o.

www.valasz.hu - Schmidt Mária

Kapcsolódó írás:

[Schmidt Mária: A múlt fogságában](#)

Tisztelt olvasók! Legyenek olyan kedvesek és támogassák "lájkkukkal" a **Flag Polgári Magazin** facebook oldalát, a következ? címen: <https://www.facebook.com/flagmagazin>

- Minden "lájk számít, segíti a magazin m?ködését!

Köszönettel és barátsággal!

www.flagmagazin.hu

Ajánló
